

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZGODOVINO

DAVID PAPEŽ

PRVA MATURA V SLOVENSKEM JEZIKU 1913

Pomen za slovensko družbo

Diplomsko delo

Ljubljana, 2020

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZGODOVINO

DAVID PAPEŽ

Prva matura v slovenskem jeziku 1913

Pomen za slovensko družbo

Diplomsko delo

Mentor: doc. dr. Irena Selišnik

Univerzitetni študijski program prve
stopnje: Zgodovina, enopredmetni

Ljubljana, 2020

Zahvala

Zahvalil bi se mentorici doc. dr. Ireni Selišnik za mentorstvo izbranega diplomskega dela, pomoč pri izdelavi, nasvetih in usmerjanju pri raziskovanju. Hvala dr. Tadeju Riflu, ki mi je že pred izdelavo in ves čas izdelave diplomskega dela pomagal z nasveti, s predlogi glede kontaktov in z informacijami o Zavodu sv. Stanislava. Za podarjene knjige in fotografije se najlepše zahvaljujem direktorju Zavoda sv. Stanislava, mag. Tonetu Česnu. Za nasvete, usmeritve glede arhivskega gradiva ter raziskovanja v časopisih se zahvaljujem dr. Mihi Šimcu. Hvala prof. Lilijani Štepic, ki mi je prevedla dokumente iz nemščine in mi omogočila objavo pisem.

Posebej bi se zahvalil vsem, ki so me podpirali pri izdelavi dela in svoji družini, ki mi je stala ob strani.

Izvleček

Prva matura v slovenskem jeziku 1913

Diplomsko delo se ukvarja z vprašanjem uveljavitve slovenščine kot znanstvenega jezika. Ustanovitelj Zavoda sv. Stanislava, knezoškof Anton Bonaventura Jeglič, si je od začetka prizadeval ustanoviti popolnoma slovensko gimnazijo. Že ob prvi generaciji maturantov leta 1913 pa mu je uspelo izboriti opravljanje zrelostnega izpita v maternem jeziku, kar je bil vrh prizadevanj za slovensko gimnazijo. Ustanovitev gimnazije in nato izvedba pouka sta bila precejšnja težava, saj do takrat ni bilo zadostnega učnega gradiva v slovenščini. Iz tega razloga je škof poslal svoje profesorje na izobraževanje na Dunaj, kjer so se pripravili na poučevanje. Po vrnitvi so napisali nekaj učbenikov, ki so postali gradivo za ves pouk na gimnazijah, kjer so se učili v slovenščini. Učbeniki so bili takšne kakovosti, da so jih uporabljali tudi v medvojnem času. Po pridobljenem dovoljenju o javnosti mature s strani Ministrstva za uk in bogočastje 6. marca 1913 je škof v neposrednem dopisovanju z Dunajem izbral opravljanje izpitov v slovenskem jeziku. Maturu so opravljali iz latinščine, grščine, nemščine in slovenščine. Najprej so opravljali pisne izpite, ki so potekali med 9. in 12. junijem, med 5. in 9. julijem pa še ustne. Zadnji letnik je uspešno zaključilo vseh trideset dijakov, tako da so vsi dobili pravico opravljanja mature. Od njih jih je kar polovica opravila izpite z odliko. Od leta 1914 dalje je Zavod sv. Stanislava od državnih organov imel dovoljenje za stalno izvajanje državno veljavne mature.

Ključne besede: Škofovi zavodi, Škofijska gimnazija, prva matura v slovenskem jeziku

Abstract

The first matura in Slovenian language 1913

The present graduate thesis deals with the issue of establishing Slovene as a scientific language. The founder of St. Stanislav's Institution, archbishop Anton Bonaventura Jeglič, sought to establish a completely Slovenian high school from the very beginning. Already for the first generation of high school graduates in 1913, he managed to obtain a license to pass the maturity exam in mother tongue which was a top achievement for the Slovenian high school.

The establishment of a grammar school and then the implementation of lessons were a considerable problem, as until then there was not enough teaching material in Slovene. For this reason, the bishop sent his professors to study in Vienna, where they prepared for teaching. Upon their return, they wrote some schoolbooks, which became the teaching material for all lessons in high schools where they were taught in Slovenian language. The schoolbooks were of such quality that they were also used in the interwar period. On March 6th 1913 after obtaining license on the public use of the matura from Ministry for Education and Religious Affairs, the bishop, in direct correspondence with Vienna, managed to get the right for students to take exams in Slovene. They took the matura exams in Latin, Greek, German and Slovene. They first they took written exams, which took place between 9th and 12th June. Between 5th and 9th July, they took oral exams. The last year was successfully finished by all thirty students, so that all of them were given the right to take the matura. As many as half of them passed the exams with distinction. From 1914 onwards St. Stanislav's Institution had a permanent license from the state authorities to carry out the state-valid matura.

Key words: Bishop's Institution, Diocesan Gymnasium, first matura in Slovenian language

KAZALO

KAZALO	5
1. UVOD	6
1.2. NAMEN IN CILJI	6
1.2. METODE DE LA	7
2. MATURA NA SLOVENSKEM.....	7
3. NARODNO PREBUJENJE	11
4. ZAVOD SV. STANISLAVA.....	13
4.1. ZAVOD SV. STANISLAVA IN SLOVENSTVO.....	15
4.2. ŠKOFIJSKA KLASIČNA GIMNAZIJA	17
5. PRVA MATURA V SLOVENSKEM JEZIKU.....	20
5.1. UČNI NAČRT	23
5.2. DOKUMENTI	27
5.3. DIJAKI	32
6. POVZETEK	35
7. Literatura in viri	36
7.1. Literatura	36
7.2 Egodokumenti.....	37
7.3. Časopisni viri.....	37
7. 4. Arhivski viri.....	37
7.5. Elektronski viri	37

1. UVOD

Slovenci smo postali narod leta 1848 ob marčni revoluciji. Temelje slovenskemu jeziku so v prejšnjih stoletjih postavili slovenski pisatelji in znanstveniki, ki so slovenščino predstavili kot jezik, ki je enakovreden ostalim svetovnim jezikom. Fran Metelko, Jernej Kopitar, France Prešeren in Fran Miklošič so bili najvidnejši predstavniki utemeljiteljev slovenskega jezika v tistem času. Takrat se je začelo tudi politično udejstvovanje. Kot narod so slovenski politiki sprva nastopili složno s programom Zedinjene Slovenije, v kasnejših desetletjih pa se je politika razdelila na liberalni in konservativni pol. Slovensko šolstvo do devetdesetih let 19. stoletja v svetovnem merilu ni imelo vidnejše vloge, leta 1849 pa je bila na dunajski univerzi ustanovljena katedra za slavistiko, ki je vključevala tudi slovenščino. Leta 1893 se je začelo reševati celjsko gimnazijsko vprašanje, ki je Slovincem prineslo druge gimnazijske vzporednice v njihovem jeziku. Leta 1901 je bila odprta idrijska realka, ki je bila prva tovrstna šola, kjer se je poučevalo v slovenščini. Na prvo povsem slovensko gimnazijo so Slovenci čakali do leta 1905, ko je bila v Zavodu sv. Stanislava ustanovljena Škofijska klasična gimnazija. Gimnazija je bila zasebna, prvo slovensko državno gimnazijo pa so Slovenci dobili v šolskem letu 1913/14 v Gorici. Ravno v tem šolskem letu pa se je zgodila tudi prva matura v slovenskem jeziku, in sicer na Škofijski klasični gimnaziji.

S prvo maturo je slovenščina postala tudi znanstveni jezik, saj so profesorji in dijaki dokazali, da je jezik zmožen ponuditi tudi znanstvene izraze. Priprava na maturo je trajala od samega začetka šolanja, ko so profesorji na gimnaziji sami pripravili učbenike in literaturo, iz katerih so poučevali dijake.

1.2. NAMEN IN CILJI

Namen diplomskega dela je predstaviti prvo maturo v slovenskem jeziku in njen pomen za Slovence ter zaslužne za izvedbo mature. Predstaviti želim potek dogodkov, ki so omogočili maturo in jo postaviti v širši kontekst nacionalnega boja Slovencev.

Cilji naloge so:

- predstaviti zgodovino mature na slovenskem, narodno prebujenje Slovencev in zgodovino Zavoda sv. Stanislava ter Škofijske klasične gimnazije,
- celostno predstaviti prvo maturo v slovenskem jeziku:
 - o napore za njeno izvedbo,

- dokumente glede mature,
- dijake, ki so bili člani prve generacije maturantov.

1.2. METODE DE LA

Pri raziskovanju teme sem uporabljal metodi kabinetnega in terenskega dela, s katerima sem poskušal zbrati gradivo, ki bi mi pomagalo predstaviti problematiko nepoznavanja izbrane teme. Najprej sem pregledoval članke časopisov, ki so dostopni na portalu ANNO, kjer sem iskal na podlagi ključnih besed izbrane teme: *matura*, *abitur*, *St. Stanislaus*, *Laibach*. Nadaljeval sem s pregledovanjem časopisov v spletni knjižnici dLib, kjer sem ponovno uporabljal ključne besede za lažje in hitrejše pregledovanje. Na začetku raziskovanja nisem bil najbolj prepričan v kakovost in količino literature, ki je bila izdana na temo prve slovenske mature, zato sem se obrnil na Zavod sv. Stanislava, kjer so mi pomagali z literaturo, ki bi lahko vsebovala podatke o izbrani temi.

V sklopu raziskovanja arhivskega gradiva sem obiskal Arhiv Republike Slovenije in Nadškofijski arhiv Ljubljana. Nadškofijski arhiv sem obiskal dvakrat, saj sem imel občutek da sem se ob prvem obisku osredotočil na iskanje gradiva, ki ni bilo tako pomembno za izdelavo naloge. Poleg tega sem imel občutek, da sem bil preveč površen pri pregledu popisa, kar se mi je obrestovalo, saj sem ob drugem obisku našel dokumente, v zvezi s katerimi v literaturi nisem našel nobenih zapisov o njihovem obstoju. V republiškem arhivu se je pojavil problem glede zasebnosti gimnazije, saj v Arhivu RS hranijo arhivske dokumente le za državne ustanove. S pomočjo zaposlenih smo izločili škatle in knjige, v katerih bi lahko dobil podatke o iskanem dokumentu (št. 2357), ki pa ga na koncu nisem našel.

2. MATURA NA SLOVENSKEM

Zgodovino mature je ob 10. obletnici moderne mature povzela Mateja Ribarič v Šolski kroniki, ki jo izdaja Šolski muzej (Šolska kronika 2005, 233-253). V obzir je vzela tako predmete, iz katerih so bili sestavljeni izpiti, kot tudi dijake in šole. Tako je podala celosten pogled na zgodovino zrelostnega izpita.

Kot piše Ribaričeva, so se na naših tleh pojavile vrste šol, ki so omogočale prehod na univerze brez dodatnega šolanja, že preden so začeli uporabljati ime gimnazija. Prvi tovrstni šoli sta bili protestantski stanovski šoli v Celovcu in v Ljubljani, ki sta bili ustanovljeni v drugi polovici 16. stoletja. Prvič se je moderna gimnazija pri nas pojavila leta 1849, ko je bil izdan »Entwurf

zur Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich« (Osnutek organizacije gimnazij in realk v Avstriji). Njegova avtorja sta Franc Exner in Herman Bönitz. Osnutek je v veljavi ostal do konca Avstro-Ogrske, avstrijska gimnazija je preoblikovala trajanje šolanja, in sicer so pouk iz šestih razredov podaljšali na osemrazredno šolo. Na novo so uvedli tudi maturitetni izpit, ki so ga dijaki opravljali iz vseh predmetov, razen verouka in filozofske propedeutike. To so opravili kot končni izpit v gimnaziji, kar je bil tudi pogoj za vpis na univerzo. Dokument poudarja, da cilj ni dokazovati podrobno znanje, temveč »izpričati duševno zrelost in splošno izobrazbo s primernim duševnim obzorjem«.¹

Že v šolskem letu 1849/50 so osemrazredne postale gimnazije v Ljubljani, Celovcu in Gorici ter tako leto končale s prvimi maturanti na Slovenskem. Matura je potekala tako, da je izpitom predsedoval deželni šolski inšpektor za srednje šole, poleg gimnazijskega direktorja pa so bili člani v komisiji še vsi profesorji obveznih učnih predmetov, roka pa sta bila poleg junijskega, ki je bil reden, tudi jesenski in februarški.² V pisnem delu izpita so bili zaobseženi: sestavek v učnem jeziku, tj. v nemščini, prevod iz latinščine in grščine v nemščino in obratno, matematična naloga in spis v deželnem jeziku. Pri ustnem delu je komisija ocenjevala znanje iz učnega jezika, latinščine in grščine, zgodovine, geografije in fizike.³ Leta 1850 se je na maturitetnem izpitu prvič pojavila tudi slovenščina, ki je bila med izpitnimi predmeti tistih, ki so jo obvezno obiskovali v osmem razredu. Kljub temu da je bila slovenščina del pismenih vaj na maturi tudi v naslednjih desetletjih, pa je imela status drugega deželnega jezika, kar je pomenilo, da si izpit opravil, tudi če si dobil negativno oceno pri slovenščini. Razlog za to je bil tudi ta, da so avstrijske oblasti slovenski jezik do razpada monarhije priznavale le za praktične namene, kar je pomenilo, da ni bila pomembna niti za univerzitetni študij.⁴

V času Avstro-ogrške monarhije dekleta dolgo niti niso imela dostopa do gimnazij. Kot privatistke⁵ so se na gimnazije lahko vpisovala šele po letu 1872. Medea Norsa je bila prvo dekle na območju današnje Slovenije, ki je maturiralo, kar ji je uspelo leta 1900 na koprski višji gimnaziji. Značilnost deklet je bila, da so bila običajno rojena v bližini gimnazije, na kateri so maturirala, poleg tega pa so bila iz premožnejših družin, izpite pa so opravila zelo uspešno.⁶

¹ Ribarič, Mateja. »Od mature do mature. (Zgodovinski razvoj mature na Slovenskem od 1849/50-1994/95).« V: *Šolska kronika*, ur. Balkovec Debevec, Marjetka, 233-253, Ljubljana, št. 43 (2002), 234-235.

² Prav tam, 235,

³ Prav tam, 236.

⁴ Prav tam, 236.

⁵ Študirale so doma ali v zavodih, konec semestra pa so izpite opravljale na gimnaziji.

⁶ Ribarič, »Od mature do mature,« 236-237.

Med 36 ljubljanskimi maturanti, ki so leta 1850 po opravljenem jesenskem roku maturo opravili z odliko, sta bila tudi Etbin Costa in Janez Trdina.⁷ Leta 1870 je nižja realna gimnazija Kranj postala prva gimnazija, na kateri je bil učni jezik slovenščina. Leta 1894 pa je postala tudi popolna klasična gimnazija.⁸ Prva slovenska gimnazija pa je leta 1905 postala zasebna škofijska gimnazija v Šentvidu nad Ljubljano. Na tej gimnaziji je ob koncu šolskega leta 1912/13 potekala tudi prva matura v slovenskem jeziku. Zanimivo je, da je polovica od 24 maturantov opravila izpite z odliko⁹. Tu je avtorica storila napako, saj je maturo opravljalo 30 dijakov, od tega je maturo z odliko opravilo 15 dijakov.¹⁰ Šole višjih srednjih slojev, predvsem tehničnih izobražencev, so bile realke. Ta vrsta šol je bila ustanovljena v 19. stol., omogočala pa je vstop na univerzo s pogojem opravljene mature. Primer te vrste šol je idrijska realka, ki je bila ustanovljena leta 1901 in je bila prva realka s slovenščino kot učnim jezikom.¹¹ Leta 1914 so zaradi prve svetovne vojne uvedli vojno maturo. S tem so okrnili izpite – pisni del je bil oproščen, tako da so dijaki pri maturi opravljali le ustne izpite, učna snov pa je bila skrčena. Po koncu vojne so tisti dijaki, ki so bili v času vojne v vojaški službi, maturo opravljali v skrajšani obliki.¹² Franjo Robida, avtor spominov »Iz stare Ljubljane na soško fronto«¹³, je tudi opravil vojaško maturo. Kot je zapisal, je opravil gimnazijo in maturo po demobilizaciji. Piše tudi o nekem Gundeju, »ki je v pol leta opravil izpite čez V., VI., VII. in VIII. razred, maturiral in položil prvi rigoroz iz jusa. To je bil svojevrsten rekord. So mu pač pogledali skozi vseh deset prstov, kajti sicer ni spadal med brihtne in pridne«. Tudi Robida je imel precej pomoči pri opravljanju mature. Izpitov se spominja: »Dal mi je prevajati neki tekst (iz latinščine), ko sem se pa pripravljaj, sem videl, da ni tako lahek, kot sem mislil. K sreči mi je profesor na skrivaj stisnil v roko prevod iz Freunda, tako da sem s pomočjo tega dobro prevajal« in »Izračunati višino smreke, pri čemer je bila znana samo oddaljenost od smreke in zorni kot, je bilo za mene španska vas. Vendar je profesor srečno rešil to nalogo, meni pa priznal pozitiven red za popolnoma negativno znanje.«¹⁴ Iz teh spominov je razvidno, kako zelo je bila okleščena kakovost opravljanja mature po prvi svetovni vojni. Ob prehodu v novo državo so leta 1919 spremenili tudi predpise za maturo. Zgodili sta se dve temeljni spremembi: učni načrt je prešel iz klasičnega v realnega za večino gimnazij (prednost so dajali živim jezikom in naravoslovnim

⁷ Prav tam, 237.

⁸ Prav tam, 238.

⁹ Prav tam, 239.

¹⁰ »25-letnica prve slovenske mature,« *Slovenec*, 15. 7. 1938, 3.

¹¹ Ribarič, »Od mature do mature,« 240.

¹² Prav tam, 241.

¹³ Robida, Franjo. *Iz stare Ljubljane na soško fronto*, ur. Avsenik, Vinko, Radovljica, 2008, 219.

¹⁴ Robida, *Iz stare Ljubljane na soško fronto*, 219.

predmetom) in slovenizacija, kar pomeni, da se je uveljavila slovenščina, ki je postala glavni maturitetni predmet. Dijaki so pri slovenščini odgovarjali na vprašanja o slovenskem slovstvu¹⁵. Ob prehodu v novo državo (Kraljevino Jugoslavijo) se pomen mature ni spreminjal. Razen spremembe naziva (višji tečajni izpit, zrelostni izpit, zaključni izpit) je matura še vedno ostala pogoj za vpis na univerzo. Nižji tečajni izpit ali malo maturo so dijaki prvič opravljali leta 1924. Dijaki so bili stari 15 let, opravljali pa so jo kot pogoj za vpis na višjo gimnazijo. Na izpitih so preverjali znanje iz nacionalne skupine predmetov (slovenščine, srbskega ali hrvatskega jezika, domoznanstva in zemljepisa), matematike in drugega jezika¹⁶.

Statistiko od začetka mature v 19. stoletju do konca druge svetovne vojne pa Mateja Ribarič povzema:

Število maturantov se je v 19.stoletju zelo počasi večalo; od leta 1850 do 1900 je maturiralo 4.513 maturantov, v vseh 50 letih ni maturiralo nobeno dekle; od 1900 do 1920 je uspešno prestalo zrelostni izpit 7.493 maturantov, od tega 91 maturantk (1.2%). Med obema vojnama se število popolnih gimnazij na Slovenskem ni povečalo (v tem času je bilo 16 gimnazij, od tega tri ženske realne, klasične so ostale le po ena v Ljubljani in Mariboru ter zasebna škofijska v Šentvidu pri Ljubljani). Večji pa je bil porast števila gimnazijcev, saj jih je bilo ob koncu 1. svetovne vojne nekaj manj kot 5.000, pred začetkom 2. vojne pa že več kot 13.000.¹⁷

Od 1920 do 1930 je bilo 3.634 maturantov, od tega 377 deklet (10,4%); v obdobju 1930-1940 je maturiralo 4.746 maturantov in 1.586 maturantk (25%). Med vojno od 1940/41 do 1944/45 je bilo 2.321 maturantov, od tega 36,9% deklet. V povojnem času je število maturantov skokovito naraslo, saj se je začelo z letom 1945 večati število gimnazij na Slovenskem in so v petdesetih letih tudi že tiste gimnazije, ki so se postopno preoblikovale iz nižjih v višje, zapuščali prvi maturantje.¹⁸

Po drugi svetovni vojni pa je prišlo tudi do spremembe izpitov na gimnazijah. Zaključni izpit se je namesto mature prvič opravljal leta 1960. Poleg gimnazij so imele po novem podobne odločbe predpisane tudi tehniške in druge strokovne šole za gospodarstvo in javne službe. S tem so se razvrednotile gimnazije in tudi matura. Manj zahtevnim srednjim šolam so se morale

¹⁵ Ribarič, »Od mature do mature,« 241.

¹⁶ Prav tam, 242.

¹⁷ Prav tam, 242.

¹⁸ Prav tam, 243.

prilagajati gimnazije, ob koncu pa so oboji prejeli enakovredno spričevalo. Do naslednje spremembe mature je prišlo v letih 1964/65, ko so seminarski nalogi (preimenovana domača naloga) dodali še ustni in pisni izpit iz slovenščine s književnostjo ter matematiko ali tuji jezik. Novi predpisi o zaključnem izpitu so začeli veljati v šolskem letu 1969/70, ko je seminarska naloga odpadla od mature in postala obveznost štiriletnih srednjih šol.¹⁹

3. NARODNO PREBUJENJE

Naslov poglavja se ne navezuje na revolucionarno leto 1848, temveč na kasnejše dosežke slovenskega naroda v boju za lastne pravice in svoj jezik. Prva matura v slovenskem jeziku je bila poseben dosežek, saj se je slovenski jezik prvič uporabil za preizkušanje znanja in s tem dobil nekakšno potrditev, da je vreden znanosti. Slovenski boj za jezik ima dolge korenine. Za literarne mejnike bi si lahko izbrali Brižinske spomenike, Primoža Trubarja, Dalmatinovo Biblijo, Franceta Prešerna itd. V političnem smislu pa so izredno pomembno vlogo odigrali povsem drugačni napor, ki morda niti niso splošno znani. S tem mislim na program Zedinjene Slovenije, mariborske in celjske vzporednice, boj za univerzo itd. Sem je spadala tudi ustanovitev gimnazije v Škofovih zavodih leta 1905 na pobudo knezoškofa Antona Bonaventure Jegliča. S škofijsko gimnazijo smo Slovenci dobili prvo povsem slovensko srednjo šolo, ki je bila sicer zasebna, a kljub temu se je na njej poučevalo in službovalo v slovenščini.

Odličen pregled slovenske zgodovine nam da delo Slovenska zgodovina (Slovenska zgodovina, Peter Štih, Vasko Simoniti, Peter Vodopivec, Modrijan založba d. o. o., Ljubljana, 2016). Avtorji so eno izmed poglavij v knjigi naslovili »Leta zaostritev in politični vstop v »moderno«,²⁰ v njem pa pišejo ravno o celjskih vzporednicah, ki so bile na nek način prelomen dogodek. Morda bi bil namesto »narodno prebujenje« boljši izraz celo »boj z Nemci«. Večina večjih mest na območju današnje Slovenije je bila večinsko poseljena z nemškim prebivalstvom. Zato se je tudi kultura razvijala pod močnim nemškim vplivom, mesta pa so svoje zgradbe večkrat delila na »slovenske« in »nemške«. Tako so nesoglasja pripeljala do t. i. celjskega gimnazijskega vprašanja. Taaffejeva vlada je v Mariboru (nižja gimnazija) že leta 1888 uvedla slovenske vzporednice (paralelke). Enako so obljubili tudi za celjsko gimnazijo, v zameno pa je vlada želela podporo slovenskih poslancev. Mariborske vzporednice je vlada

¹⁹ Prav tam, 244.

²⁰ Štih, Peter, *Slovenska zgodovina: od prazgodovinskih kultur do začetka 21. stoletja*. Ljubljana, 2016, 301.

uvedla brez večjih odporov, pri celjskem vprašanju pa je bilo drugače. Ko je vprašanje postalo aktualno, so Nemci na Štajerskem leta 1894 sprožili afero. Slovenski politiki so se za podporo obrnili na ostale slovanske narode in tako je spor za celjske vzporednice prerasel v vseavstrijski spor med Nemci in Slovani. Naslednik Taaffeja Windischgrätz je s svojo vlado leta 1895 s podporo parlamenta uvedel vzporednice na nižji gimnaziji v Celju, zaradi česar je padla celo centralna vlada na Dunaju.²¹

V 90-ih letih 19. stol. je v slovenskem političnem taboru prišlo do razkola. Oblikovala sta se katoliški in liberalni tabor, s čimer se je prekinilo slogaštvo, tabora pa sta nastopala ločeno. To je bilo prav tako pomembno za politiko in politično delovanje. Katoliški tabor se je naslanjal bolj na avstrijske stranke, liberalni pa se je začel povezovati z južnoslovanskimi narodi. Za slovenščino je bilo pomembno, da je postala jezik vseh državnih osnovnih šol od Taaffejeve dobe naprej, razen za nemška otoka Kočevje in Bela Peč ter Ljubljano. Slabše se je godilo Slovincem na narodnostno bolj mešanih območjih na Koroškem, v Gorici in Trstu, kjer so lokalne oblasti nasprotovale slovenskim šolam, zato so bile poleg redkih javnih šol ustanovljene še nekatere zasebne šole. Razlika med osnovnimi šolami in gimnazijami pa je bila tudi v tem, da so za jezik osnovnih šol skrbeli deželni šolski sveti in občinska zastopstva, gimnazijam pa je jezik določalo ministrstvo za šolstvo, kljub temu je bil položaj slovenščine včasih še na slabšem kot v osnovnih šolah. Po dodelitvi slovenskih vzporednic nižji gimnaziji v Celju Slovenci na Štajerskem niso več dobili svojih razredov. Na Kranjskem je bil položaj enak do leta 1905, ko je bila ustanovljena škofijska gimnazija, ki velja za prvo povsem slovensko srednjo šolo. Tudi z realkami je bilo enako, razen italijanske v Trstu in idrijske, ki je bila nemško-slovenska. Prva državna, povsem slovenska gimnazija pa je bila ustanovljena leta 1913 v Gorici²².

Kot pišejo avtorji v Slovenski zgodovini, so Slovenci zahtevali svojo univerzo že od leta 1848. Ponovno je to vprašanje postalo pereče v začetku 20. stoletja. Slovenski študenti so študirali na Dunaju, v Gradcu ali v Pragi, medtem ko se v ogrski del monarhije niso ravno pogosto odpravljali na študij, ker v avstrijskem delu spričevala niso veljala. Bolj kot se je približevala prva svetovna vojna, bolj je naraščalo število slovenskih študentov. Poleg širjenja izobraženosti in pismenosti so se dvigovale tudi naklade slovenskega tiska. Izhajali so časopisi in knjige, glasila, revije in tiskovine za preprostejše ljudi. Rast bralcev se vidi preko rasti članov

²¹ Prav tam, 301.

²² Prav tam, 311-312.

Mohorjeve družbe, kjer je naklada od leta 1895 do leta 1918 narasla z 71.000 zvezkov na 91.000. V slovenski umetnosti je nastopilo tudi novo obdobje, imenovano moderna. Najvidnejša predstavnik sta bila Ivan Cankar in Oton Župančič. V pesništvu so zagovarjali misel o avtonomiji umetnosti in se zgledovali po ljudski in romantični poeziji, poudarjali pa so iskreno izpoved²³. Sicer so se v zadnji letih habsburške monarhije odnosi med Nemci in Slovenci precej slabšali, kljub temu pa Slovenci niso videli realne možnosti povezovanja s Srbi – takšno idejo je podpiral le majhen del prebivalcev. Po sarajevskem atentatu pa se je mnenje Slovencev o Srbih še poslabšalo. Kljub temu so jeseni leta 1918 skupaj z južnimi Slovani oblikovali novo državo Kraljevino Jugoslavijo, s tem pa so se za Slovence in slovenski jezik pojavile nove možnosti.

Vsi ti dogodki pa so vodili in večali željo po prvi slovenski univerzi. To so Slovenci dobili junija leta 1919, ko jo je ustanovila osrednja vlada v Beogradu. V vseučiliški komisiji, ustanovljeni leta 1918, in narodni vladi v Ljubljani so bili mnenja, da se univerze ne sme ustanoviti prehitro. Kljub temu pa so zagovorniki s Koroščevo podporo uspeli in avgusta so že bili imenovani prvi profesorji prvih petih ljubljanskih fakultet (pravna, filozofska, teološka, tehnična in medicinska). Prvi rektor nove univerze je postal Josip Plemelj, že leta 1922 pa je začela poučevati prva ženska, Angležinja Fanny Copeland²⁴. Kasneje je oblast grozila z ukinitvijo univerze, zahvaljujoč iznajdljivosti rektorja Milana Vidmarja pa z uvedbo kraljeve osebne diktature leta 1929 univerza ni bila oškodovana. Rektor je prišel na idejo, da univerzo poimenujejo po kralju Aleksandru, v kar je kralj privolil, s tem pa je univerza postala nedotakljiva.

Slovenci, ki so dolgo hrepeneli po popolnem izobraževalnem sistemu v svojem jeziku, so ga dobili takoj po koncu prve svetovne vojne. Z ustanovitvijo ljubljanske univerze je narod dobil še zadnjo izobraževalno ustanovo, na kateri se do takrat ni poučevalo v slovenščini.

4. ZAVOD SV. STANISLAVA

Zavod sv. Stanislava ali Škofovi zavodi stoji v Šentvidu nad Ljubljano. Postaviti ga je dal takratni ljubljanski knezoškof dr. Anton Bonaventura Jeglič, objekt je bil večinsko dokončan leta 1905, v celoti pa leta 1910. V letu 1905 je v Zavodu sv. Stanislava pričela delovati tudi

²³ Prav tam, 311-314.

²⁴ Prav tam, 355-357.

Škofijska klasična gimnazija.²⁵ Gradnja zavoda je v takratnem času vzdignila veliko prahu. Nasproti sta si stopila katoliški in liberalni tabor, ti spori pa so zavod naredili še bolj poznan. Škofijska klasična gimnazija je prva v celoti slovenska gimnazija, pomembna pa je tudi, ker se je na njej leta 1913 opravljala prva matura v slovenskem jeziku.

Na spletni strani Zavoda beremo, da je temeljni kamen škof Jeglič blagoslovil 16. julija 1901. Dve tretjini Zavoda sta bili dokončani do leta 1905, kar je pomenilo, da se je lahko pričel pouk tudi na Škofijski klasični gimnaziji. Levo krilo je bilo dokončano leta 1910, ob zaključku gradnje pa je Zavod postal tudi največja zgradba na Balkanu. Prelomnica v delovanju gimnazije je bila prva matura v slovenskem jeziku leta 1913. S pričetkom prve svetovne vojne se je opravljanje mature spremenilo v tako imenovano vojno maturo. V Zavodu je bila med vojno vojaška bolnišnica, dijaki pa so tudi sodelovali v vojski.

Ko se je pričela druga svetovna vojna, so stavbo najprej zasedli italijanski vojaki, 28. aprila 1941 pa nemške oborožene sile. Gimnazija je svoje delovanje prenesla v druge stavbe po Ljubljani, v Zavodu pa je nemška vojska organizirala center za Slovence, ki so jih preseljevali z Gorenjske v države na Balkanu. Kasneje, med leti 1943 in 1944, so v stavbi organizirali zavod za vzgojo mladih nacistov. Leta 1945 je Zavod zasedla OZNA, v njem pa organizirala največje koncentracijsko taborišče za domobrance in nasprotnike komunizma, ki so jih zavezniki vračali iz Koroške. Zavod je bil prehodna postaja, saj so preko njega domobrance nato vozili do množičnih grobišč. V zgradbi je bila nato vojašnica jugoslovanske armade med leti 1945 in 1991, dokler ni Zavod z denacionalizacijo ponovno prešel v zasebne roke.

Sodobni Zavod sv. Stanislava je bil na novo ustanovljen 13. novembra 1992. Ustanovitelj je takratni škof Alojzij Šuštar, v Zavodu pa delujejo gimnazija, dijaški dom, Slovenski dom, glasbena šola, študentski dom, osnovna šola in vrtec²⁶. Na svoji spletni strani pišejo tudi o bivših dijakih, ki so v slovenski kulturi pustili odtis: »Pričakovanja ob ponovnem začetku delovanja zavoda so bila velika, saj so nekdanji dijaki Škofijske klasične gimnazije pomembno zaznamovali slovenski cerkveni, kulturni, znanstveni in politični prostor: nadškof dr. Alojzij Šuštar, škof dr. Janez Jenko, škof dr. Stanislav Lenič, zdravnik dr. Valentin Meršol, zdravnik dr. Janez Janež, slikar Stane Kregar, prevajalec Janko Moder, prevajalec in klasični filolog dr.

²⁵ Zgodovina, *Zavod sv. Stanislava*, URL <https://www.stanislav.si/zavod-sv-stanislava/>, dostopano 18.5.2020.

²⁶ Prav tam.

Kajetan Gantar, arheolog dr. Stane Gabrovec, prvi predsednik slovenskega parlamenta dr. France Bučar ...«²⁷

4.1. ZAVOD SV. STANISLAVA IN SLOVENSTVO²⁸

Ideja ustanovitve Zavoda sv. Stanislava je že od samega začetka imela močno vpeto usmeritev k vzgajanju izobraženih Slovencev. V Zborniku simpozija ob stoletnici začetka gradnje prve slovenske gimnazije piše avtor članka, da je takratni ljubljanski knezoškof Anton Bonaventura Jeglič v obdobju moderne želel ustanoviti šolo, ki bi bila povsem slovenska in bi mlade vzgajala ne v duhu časa, temveč po katoliških merilih. Želel je ustanovo, v kateri bi se izobraževali bodoči duhovniki in tudi intelektualci katoliške usmeritve. V času, ko je škof Jeglič prišel iz Sarajeva nazaj v Ljubljano, je deloval zelo močan liberalni tabor, ki je poskušal spremeniti družbo z naprednimi idejami. Predstavnik te smeri je bil politik in avtor Ivan Tavčar. Tako je v Sloveniji potekal nekakšen liberalno-katoliški politični in kulturni boj.²⁹

V Ljubljani je med 19. in 21. avgustom 1898 potekalo zborovanje slovenskih visokošolcev. Na dogodku je škof Jeglič zaznal močno protikatoliško nagnjenost, kar ga je nagnilo k ideji o ustanovitvi Zavoda. Ko je ideja postala javno znana, je liberalni tabor močno reagiral. Organizirali so protestne shode, njihovo protestiranje pa je bilo opazno tudi v časopisnih člankih.³⁰ 14. februarja 1899 je do škofa prišla mestna delegacija, ki je škofa prosila, naj opusti idejo o zidavi Zavoda. Razloge za opustitev, ki so mu jih navajali, je avtor članka označil za smešne, saj so škofu omenjali, da bi zasebna slovenska gimnazija lahko škodila slovenski državni gimnaziji, ki pa je ni bilo. Nadalje so imeli pomisleke glede germanizacije. Zasebna slovenska gimnazija bi po njihovem mnenju lahko postala središče germanizacije, tretja točka pa je bila velikost naroda. Navajali so, da takšne gimnazije potrebujejo v tujini, Slovenci pa naj bi bili dovolj verni, da ne potrebujejo dveh vrst gimnazij, saj bi te lahko delile izobražence.³¹ Ob odprtju je škof Jeglič o programu Zavoda povedal, da je namenjen vsem Slovencem, s tem pa je želel povedati, da ne razdvaja slovenske narodnosti. Zavrnil je tudi očitek, da prinaša razdor in sovraštvo. O tem je povedal: »Slovenci so (mislil je liberalce), jaz tudi, slovenski narod ljubijo, jaz tudi, za korist Slovencev delajo, jaz tudi – morda še več kot oni. Zato pa želim,

²⁷ Prav tam.

²⁸ V podpoglavju sem se osredotočil na dogodke, ki niso vezani le na Zavod sv. Stanislava, temveč so pomembni za javnost.

²⁹ Prunk, Janko. »Škof Jeglič in ustanovitev Zavoda sv. Stanislava.« V: *Zbornik simpozija ob stoletnici začetka gradnje prve slovenske gimnazije*, ur. Jernejčič, Robert A., 87-94. Ljubljana: Zavod sv. Stanislava, 2002, 88.

³⁰ Prav tam, 88.

³¹ Prav tam, 89.

da se vrnejo s poti pogubnih zmot, da se vrnejo nazaj k Bogu, nazaj na božje srce Jezusovo, da bomo skupaj delali za mili naš narod, da ga ohranimo v zvestobi do Boga, do Cerkev in na oni poti, ki vodi k časni in večni sreči njegovi.«³² S tem je škof nakazal svoje jasne cilje, ki niso bili usmerjeni k škodovanju narodu, temveč k njegovi prenovi, izobrazbi in nekakšni vrnitvi na prejšnje vrednote.

Profesorji v Zavodu so imeli velikansko vlogo tudi pri izdaji učil za Slovence. Že pred prvo svetovno vojno so namreč izdali učbenike za svoje predmete v slovenskem jeziku in tako je izdana literatura postala temelj slovenskega šolstva po prvi svetovni vojni. Po prvi svetovni vojni so profesorji napisali tudi znanstvena dela, na primer prof. Dokler je ustvaril Slovensko-grški slovar, prof. Breznik Slovensko znanstveno slovnico itd. Pod rektorjem dr. Janezom Gnidovcem pa se je nenazadnje leta 1913 izvedla tudi prva matura v slovenskem jeziku. Zavodu je država za to leto priznala pravico javnosti mature.³³

Med drugo svetovno vojno je Zavod sv. Stanislava prenehal z delovanjem na dotedanji lokaciji. Kot so zapisali v knjigi ob 100 letnici zavoda, sta 28. aprila 1941 častnika nemške tajne policije zahtevala od direktorja zavoda in zavodskega ekonomista, da vsi profesorji in prefekti zapustijo stavbo v eni uri, dijaki pa so enako morali storiti v dveh urah. S seboj so smeli vzeti le obleko in knjige.³⁴ Zavod je bil predan požarni obrambi v Šentvidu in tamkajšnjemu orožništvu. Naslednji dan so gestapovci naredili še popis takratnih in bivših zaposlenih, ter enako popis takratnih in bivših dijakov. Zavod so izropali, in sicer dragoceno knjižnico, pohištvo, opremo, glasbila, ogromna škoda je bila storjena tudi, ko je neznan kam izginil arhiv. Po teh dogodkih se je v stavbo vselila nemška vojska. Nastalo je taborišče za ljudi, ki so jih kasneje izseljevali v Srbijo in na Hrvaško. Od septembra 1943 do julija 1944 je bil v prostorih Zavoda organiziran »Vzgojni zavod za nacionalno-politično vzgojo Št. Vid/Gorenjska«. Šlo je za ustanovo, ki je vzgajala mlade naciste.³⁵ Po izgonu iz Šentvida se je delovanje Zavoda preselilo v Baragovo semenišče.³⁶ Med takratno profesorsko zasedbo velja omeniti tudi Staneta Kregarja, ki je priznan slovenski slikar. Njegova dela so še vedno razstavljeni v Zavodu sv. Stanislava.

³² Prav tam, 91-92.

³³ Prav tam, 93.

³⁴ Griesser-Pečar, Tamara. »Zavod sv. Stanislava 1941-1945.« V: *Sto let Zavoda sv. Stanislava*, ur. France M. Dolinar, 195–206. Ljubljana: Zavod sv. Stanislava in Družina, 2005, 195.

³⁵ Prav tam, 196.

³⁶ Prav tam, 197.

Po vojni so Baragovo semenišče, kjer je bil takratni sedež Zavoda, zasedli »Štab za reparacijo«, Rdeči križ za Slovenijo in OZNA. Bivše prostore v Šentvidu pa je po 9. maju 1945 zasedla IV. jugoslovanska armada. Tam so organizirali koncentracijsko taborišče za s Koroške vrnjene domobrance in civiliste, ki so jih nato peljali do morišča, Stavba Zavoda je bila za njih taborišče.³⁷ Del prostorov je bil namenjen občini Šentvid, del za podjetje »Pošta, telegraf in telefon Ljubljana v Šentvidu«. Že v petdesetih letih pa so v prostorih nekdanjega Zavoda sv. Stanislava načrtovali državno gimnazijo, do katere pa ni prišlo. Stavba je ostala v upravi jugoslovanske armade vse do osamosvojitve Slovenije leta 1991.³⁸ Zavod je bil nacionaliziran, v zasebno last pa je ponovno prišel z denacionalizacijskim postopkom po osamosvojitvi. Sodobni Zavod sv. Stanislava je ponovno pričel z delovanjem leta 1992.³⁹

4.2. ŠKOFIJSKA KLASIČNA GIMNAZIJA

Škofijska klasična gimnazija je bila ustanovljena leta 1905 ob odprtju Zavoda sv. Stanislava. 21. septembra 1905 so bili odprti vsi štirje razredi gimnazije.⁴⁰ V spomnih na šolanje je Stane Gabrovec zapisal, da je skupno od prve mature leta 1913 do ukinitve 1945 na gimnaziji maturiralo 742 dijakov.⁴¹ Slovenščina ni bila priznana kot znanstveni jezik vse do leta 1913, ko je dobila potrditev s prvo maturo v slovenskem jeziku. Izvedli so jo na Škofijski klasični gimnaziji. Profesorjev je bilo skupno 18, večino je šolal sam škof Jeglič. Šest profesorjev je škof poslal na študij na Dunaj, kjer so se dovolj izobrazili, da so kasneje uspešno posredovali znanje dijakom. Težava se je pojavila pri literaturi. V slovenščini ni bilo dovolj gradiva, da bi lahko izvajali pouk, kar je poskušala izkoristiti tudi oblast in uporabiti kot orodje za preprečitev ustanavljanja gimnazije.⁴² Šolska reforma iz leta 1905 je dovoljevala pouk v slovenskem jeziku tudi za višje razrede, je pa bilo neizprosno pravilo glede literature, ki je bila pogoj za izvajanje slovenskega pouka. Pobudo za izdajo učbenikov je dal prvi ravnatelj gimnazije Janez Frančiček Gnidovec, učbenike pa je izdalo profesorsko društvo v Ljubljani. Težava se je pojavila tudi pri

³⁷ Drobnič, Miha. »Taborišče Šentvid.« Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, 2017, 12.

³⁸ Debevec, Tomaž. »Zavod sv. Stanislava ob koncu 2. svetovne vojne in po njej.« V: *Sto let Zavoda sv. Stanislava*, ur. France M. Dolinar, 227–238. Ljubljana: Zavod sv. Stanislava in Družina, 2005, 235.

³⁹ Mlakar, Jože. »Obnovitev škofijske gimnazije leta 1990.« V: *Sto let Zavoda sv. Stanislava*, ur. France M. Dolinar, 251–264. Ljubljana: Zavod sv. Stanislava in Družina, 2005, 254.

⁴⁰ Okoliš, Stane. »Od zamisli do uresničitve škofovih zavodov.« V: *Sto let Zavoda sv. Stanislava*, ur. France M. Dolinar, 67–94. Ljubljana: Zavod sv. Stanislava in Družina, 2005, 87.

⁴¹ Gabrovec, Stane. »Škofijska klasična gimnazija v doživetju in presoji nekdanjega študenta.« V: *Zbornik simpozija ob stoletnici začetka gradnje prve slovenske gimnazije*, ur. Jernejčič, Robert A., 123–129. Ljubljana: Zavod sv. Stanislava, 2002, 124.

⁴² Prav tam, 125.

slovarjih, katere je pomagal izdati Zavod. Izdana literatura je bila visoko kakovostna in je bila večinoma v uporabi do druge svetovne vojne. Avtor članka je o delu J. F. Gnidovca zapisal:

*Vaše delo je bilo zaslužno za vse slovensko šolstvo. Brez škofovih zavodov in Vašega del bi bilo takojšnje poslovenjenje slovenskih šol nemogoče.*⁴³

Med prvo svetovno vojno je Zavod sv. Stanislava postal bolnišnica. Škof Jeglič je zaradi lege (ob železnici) in prostornosti slutil, da bi vojska lahko vzela Zavod za bolnišnico ter v izogib prenehanju pouka sam ponudil stavbo Rdečemu križu. Tako vojska ni zasedla prostorov, ki so bili namenjeni izobraževanju.⁴⁴ Skrb škofa Jegliča, da bi gimnazija morala popolnoma prenehati s svojim delovanjem, je bila odveč, saj so za potrebe pouka zmanjšali uporabo prostorov in tako prepustili zahtevani prostor potrebam bolnišnice. Večina profesorjev je bila duhovnikov in zaradi tega niso bili vpoklicani v vojsko. Mobilizirana sta bila le dva profesorja. Z mobilizacijo sta bili vpoklicani generaciji maturantov 1913 in 1914, prav tako maturanti 1914-1918 in sedmi letnik ter tudi šesti, peti in četrti letniki. Matura je v času vojne potekala v drugačni obliki, izvajala se je namreč vojna matura.⁴⁵ V začetku decembra 1917 je vojska zapustila Zavod, saj bolnišnica ni bila več potrebna.⁴⁶ Zaradi pomanjkanja surovin je bil od 15. marca do 22. maja prekinjen pouk. Čeprav je zaradi španske gripe v šolskem letu 1918/19 umrlo devet zaposlenih v zavodu in dijakov, gimnazija ni prenehala z delovanjem.⁴⁷

V času med obema vojnama je bil Zavod vase zaprta ustanova, ni se vključeval v družbeno življenje, kar je vodilo v napetosti med zaposlenimi in dijaki.⁴⁸ Škof Jeglič je v dnevniku zapisal:

V šolskem letu 1918/19 se je pokazala v Zavodu velika nezadovoljnost. Profesorji nezadovoljni, ravno tako prefekti in posebno gojenci. Vzrokov je bilo precej, tudi dolgotrajna vojna in pa dijaki vojaki, ki so hodili nazaj maturo delat. Najgloblji je pa temperament in pa značaj g. rektorja Gnidovca. Preveč je zaprt, s profesorji skoraj nič ne občuje, o hišnih zadevah, ki bi vse zanimalo, določuje sam ali pa se posvetuje edinole z g. ekonomom, nekako preveč avtokratično postopa; ako mu kdo nasprotuje, je

⁴³ Prav tam, 126.

⁴⁴ Šimac, Miha. »Zavod sv. Stanislava 1914-1918.« V: *Sto let Zavoda sv. Stanislava*, ur. France M. Dolinar, 143-160. Ljubljana: Zavod sv. Stanislava in Družina, 2005, 144.

⁴⁵ Prav tam, 154.

⁴⁶ Prav tam, 159.

⁴⁷ Prav tam, 160.

⁴⁸ Jernejčič, Robert A. »Zavod sv. Stanislava v letih 1918-1941.« V: *Sto let Zavoda sv. Stanislava*, ur. France M. Dolinar, 177-194. Ljubljana: Zavod sv. Stanislava in Družina, 2005, 177.

*nezadovoljen in nevoljen. S prefekti je bolj osoren; vzgojne konference se pečajo bolj z navadnimi malenkostmi, nič pa ne prinese poučljivega. Nadzorovanje dijakov, posebno onih iz višjih razredov, je preveč policijsko, kar dijake izredno jezi.*⁴⁹

Škof se je nato odločil, da bodo profesorji od tedaj dalje izbirali svojega ravnatelja, škof pa bi izbral le rektorja zavoda. Za rektorja je škof nastavil dr. Andreja Karlina, s katerim so prišli zaposleni v spor. Zaradi spora je škof Jeglič predlagal Karlina na mesto mariborskega škofa. Od tedaj je bila ukinjena funkcija rektorja, za novega ravnatelja pa je bil izbran Anton Koritnik.⁵⁰ Leta 1930 po upokojitvi škofa Jegliča je njegovo mesto prevzel dr. Gregorij Rožman, ki pa ni bil v takšnem stiku z Zavodom kot njegov predhodnik, želel je tudi preoblikovati delovanje.⁵¹

Prehoda v novo državo se je takratni ravnatelj Koritnik spominjal: »Z veselim upom je zrl zavod v bodočnost. Če se je že v doslej tuji, Slovencem neprijazni državi tako lepo razvijal, kako se bo šele razmahnil v svobodi, ki jo bo užival v domači, narodni državi! – Toda nove razmere, ki so nastopile po vojni, so tudi škofijsko gimnazijo postavile v čisto nov položaj.«⁵² Že v letu 1922/23 je kraljevina Srbija sprejela zakon, s katerim je bila vsem zasebnim šolam odvzeta pravica opravljanja mature. Tako bi morali dijaki opraviti izpite na državni ustanovi. Škof Jeglič se je obrnil na slovenske poslance v Beogradu, ki so posredovali in ministrstvo za prosveto je 3. maja 1923 poslalo odlok, s katerim je bilo dovoljeno opravljanje mature pod »predsedstvom ministrskega odposlanca« do sprejetja novega zakona. Prav tako je bilo naslednje leto, ko so vzeli pravico opravljanja mature šolam, ki so jo dobile še v Avstro-Ogrski.⁵³ Nova oblast je podelila pravico javnosti tudi v tem primeru.⁵⁴ Leta 1929 je novi zakon dovoljeval le zasebne šole, ki so že obstajale na dan izida, s pogojem opravljanja mature na državni šoli in podreditvijo zakonu. Po posredovanju katoliškega episkopata so dosegli (tudi v Zagrebu) opravljanje mature pod nadzorstvom odposlanca, kar se je nadaljevalo vse do 2. svetovne vojne.⁵⁵ Sta pa z novo oblastjo pridobili slovenščina in srbohrvaščina, katerima so povečali število ur pouka.⁵⁶

⁴⁹ Jeglič, Anton Bonaventura. *Jegličev dnevnik*, ur. Blaž Otrin in Marija Čipić Rehar, 14. november 1919, Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2015, 789.

⁵⁰ Jernejčič, »Zavod sv. Stanislava v letih 1918-1941,« 181.

⁵¹ Prav tam, 184-85.

⁵² Prav tam, 186.

⁵³ Prav tam, 186.

⁵⁴ Prav tam, 187.

⁵⁵ Prav tam, 187.

⁵⁶ Prav tam, 187-188.

Ob začetku druge svetovne vojne v Jugoslaviji je pouk po razglasu Nemcev potekal nemoteno. Že 28. aprila pa so Zavod morali izprazniti.⁵⁷ Ob nemškem prevzemu Zavoda je dragoceno in bogato opremo izgubila tudi Škofijska klasična gimnazija. Zavod se je preselil v Baragovo semenišče, gimnazija pa je nadaljevala delo v prostorih, ki so jih odstopile uršulinke. S spremembo ozemlja (Šentvid je spadal v nemško okupacijsko območje, Ljubljana pa v italijansko) se je spremenil tudi učni načrt, kjer so sedaj poučevali italijanščino, poudarek pri zgodovini je bil na italijanski zgodovini, uveden pa je bil tudi rimski pozdrav, kar se je ob prevzemu oblasti Nemcev ponovno obrnilo, tokrat v nemško smer.⁵⁸ S povojnim prevzemom oblasti so bili uvedeni šolski mitingi, kar je pomenilo, da učni načrt ni več veljal.⁵⁹ 4. junija 1945 je takšen miting pripravila tudi Škofijska gimnazija.⁶⁰ 3. septembra 1945 so bile z uredbo dokončno ukinjene vse zasebne gimnazije.⁶¹ Moderna Škofijska klasična gimnazija je pričela s poukom 1. septembra 1993.⁶²

5. PRVA MATURA V SLOVENSKEM JEZIKU

Slika 1: Fotografija razreda, ki je opravljal prvo maturo v slovenskem jeziku.

Vir: Direktor Zavoda sv. Stanislava, zasebna zbirka

⁵⁷ Griesser-Pečar. »Zavod sv. Stanislava 1941-1945,« 195.

⁵⁸ Prav tam, 197-98.

⁵⁹ Prav tam, 203.

⁶⁰ Debevec. »Zavod sv. Stanislava ob koncu 2. svetovne vojne in po njej,« 231.

⁶¹ Prav tam, 232.

⁶² Mlakar. »Obnovitev škofijske gimnazije leta 1990,« 264.

Prva matura v slovenskem jeziku je bila izvedena na prvi povsem slovenski gimnaziji.⁶³ To je bila Škofijska klasična gimnazija v Zavodu svetega Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano. Slovenci so na potrditev znanstvenosti slovenskega jezika čakali od leta 1848. Čeprav se je v slovenščini poučevalo že prej na nižjih stopnjah, je bilo prvič, da je jezik Slovencev postal poučevalni jezik na gimnaziji za vse razrede. Kot je že bilo omenjeno v prejšnjih poglavjih, so profesorji za poučevanje v slovenščini morali sami pripraviti učbenike, ki so jih nato za nekatere predmete začeli uporabljati tudi na ostalih kranjskih gimnazijah.⁶⁴ S priznanjem javnosti mature na slovenski gimnaziji s strani države, je slovenščina postala tudi znanstveni jezik. Predvsem zato, ker se je pokazalo in dokazalo, da so v našem jeziku možne tudi akademske razprave s prevedenimi izrazi.

Pisni del mature se je vršil med 9. in 12. junijem 1913.⁶⁵ Temu so sledili od 5. do 9. julija⁶⁶ še ustni izpiti. Od 30 prijavljenih dijakov na maturo jih je 15 opravilo zrelostni izpit z odliko. Prvi izpit je bil 9. junija 1913 iz latinskega jezika, pri katerem je bila tema *Cicero, de officiis l. III. c. x.* Naslednji dan je sledila nemščina, pri kateri so kandidati imeli na izbiro tri teme:

1. *Ans Vaterland, ans teure, schließ dich an, Das halte fest mit deinem ganzen Herzen! Hier sind die starken Wurzeln deiner Kraft.*
2. *Das Alte stürzt, es ändert sich die Zeit und neues Leben blüht aus den Ruinen.*
3. *Das Meer, eine Quelle des Wohlstandes und der Macht der Völker.*

Za prvo temo se je odločilo osem, za drugo trinajst in za tretjo devet kandidatov.⁶⁷ 11. junija je bil na vrsti tretji izpit iz grščine, pri kateri je potekal preizkus iz Platona, *Gorgias* 523 A – 523 C. Kot zadnji je prišel na vrsto izpit iz slovenščine, ki se je izvajal 12. junija. Ponovno, kot pri nemščini, so imeli dijaki na izbiro tri teme:

1. *Kateri svetovni dogodki so preobrazili Evropo?*
2. *Razvoj slovenskega klasičnega pripovedništva.*
3. *Lepa je zemlja, zakaj ne more biti človek srečen na njej? (Stritar)*

⁶³ *Ob zlatem jubileju Zavoda sv. Stanislava in Škofijske klasične gimnazije.* V Št. Vidu nad Ljubljano, 1955, 2.

⁶⁴ *Ob zlatem jubileju,* 2.

⁶⁵ Gnidovec, Janez. »2. Šolska poročila.« V: *VIII. Izvestje*, Št. Vid nad Ljubljano, 1913, 50.

⁶⁶ »Prva matura na kn. šk. Privatni gimnaziji«, *Slovenec*, 10. julij 1913, 4.

⁶⁷ Gnidovec, Janez. »2. Šolska poročila,« 50.

Za prvo temo se je odločilo sedem, za drugo devetnajst in za tretjo štirje kandidati.⁶⁸ Javnost mature je gimnazija dobila z odlokom Ministrstva za uk in bogočastje. Ta »razpis« je bil izdan 6. marca 1913. Poročevalec je v poglavju »Važnejši odloki višjih oblastev« zapisal:

*Z razpisom c. kr. Ministrstva za bogočastje in uk z dne 6. marca 1913, št. 2357, se podeljuje za šolsko leto 1912./13 pravica javnosti kakor tudi pravica, imeti zrelostne izpite in izdajati državno-veljavna zrelostna izpričevala.*⁶⁹

Že v naslednjem poglavju piše avtor o kroniki. V tem poglavju je presenetljiva izbira dogodkov, o katerih so pisali. Izbrali so obletnice, počitnice, izlete in praznovanja, kronist pa ni zapisal ničesar o maturi. Pisal je tudi o sprejemnih izpiti, niti besede v kroniki za leto 1912/13 pa ni zapisal o prvi maturi na gimnaziji.

V časopisju sem se posvetil predvsem Slovincu, ki velja za »klerikalen« časopis in je večkrat poročal o škofijski gimnaziji. V izvodu z 10. julija 1913 so objavili novico z naslovom *Prva matura na kn. šk. privatni gimnaziji*. V članku avtor piše o izvedbi mature: kdaj se je matura odvijala, da je predsedoval dr. Franc Detela in o uspehu. Zanimivo je, da je v nadaljevanju avtor naštel dijake in posebej omenil tiste, ki so maturo opravili z odliko. Prispevek deluje kot hvala dijakom, na koncu pa je še sporočil, da se je poslovilnega večera udeležil tudi »presvetli gosp. knezoškof«. ⁷⁰ V Slovenskem narodu nisem našel zapisa o prvi maturi v slovenskem jeziku. Poročali so o maturah in težavah državnih šol, povezanih z njimi. Zanimivo je, da se najde zapis o prvi maturi ob srebrnem jubileju opravljanja mature. V Slovincu je bil objavljen prispevek z naslovom *25 letnica prve slovenske mature*. V tem članku je avtor pisal o maturi bolj na široko in jo tudi še enkrat obnovil. Avtor piše, da so se bivši dijaki in zaposleni v Zavodu (takratni in tudi aktualni) sestali na praznovanju obletnice 6. julija 1938. Našteli so vse dijake, ki so bili prisotni, in tudi zapisali njihove poklice. Avtor je obnovil potek večera, v katerem je imel med slavnostno večerjo govor Anton Breznik, takratni ravnatelj, ki je omenil, kako pomembna za narod je bila prva slovenska matura. Bivši sošolci so po praznovanju preživeli še en skupen dan, ko so se naslednjega dne zbrali pri sv. maši za pokojne profesorje in sošolce. Kasneje so se z avtobusom odpravili še na izlet na Jezersko, kjer jih je gostil tamkajšnji župnik, sošolec Gostiša.⁷¹ Pregledal sem tudi časopise monarhije, ki so bili dosegljivi na portalu Anno. V nobenem časopisu v času od 5. junija do 14. julija 1913 nisem zasledil zapisa o prvi maturi v

⁶⁸ Prav tam, 51.

⁶⁹ Prav tam, 51.

⁷⁰ »Prva matura na kn. šk. privatni gimnaziji,« *Slovenec*, 10.7.1913, 4.

⁷¹ »25 letnica prve slovenske mature,« *Slovenec*, 15. 7. 1938, 3.

slovenskem jeziku, kar me je presenetilo. Diplomsko delo sem si zamislil tudi na podlagi odmeva po drugih deželah avstrijske monarhije, kar pa se je izkazalo za prenagljeno.

5.1. UČNI NAČRT

Učni načrt za obvezne predmete je odobrilo Ministrstvo za uk in bogočastje že z razpisom št. 25 500 14. julija 1905. Šlo je za načrt, ki je bil namenjen vsem gimnazijam. Ministrstvo pa ga je spremenilo 20. marca 1909 z razpisom št. 11 662.⁷² V tem poglavju se bom osredotočil na osmi razred, ki je ob koncu leta tudi opravljal maturo. V publikaciji *Izvestje*, iz katere črпам podatke za podpoglavje, je zanimivo dejstvo, da avtor začne s predmetom verouk. Osmošolci so imeli dve uri verouka na teden, učili pa so se cerkveno zgodovino. Naslednji predmet je bil slovenščina, ki so se jo učili tri ure na teden. V zadnjem letniku gimnazije so se dijaki učili slovensko slovstveno zgodovino od Prešerna do novejšje dobe. Avtor je pri tej temi zapisal: »... pri čemer se je ozirati na slovstvo drugih slovanskih narodov v točkah, katere so z njim v zvezi.«⁷³ Nadaljuje se z navodilom, da se bo bralo zglede, kot so to počeli v sedmem razredu, kar daje namig na praktično uporabo pouka, kar se večkrat očita sodobnemu šolskemu sistemu – da je premalo praktičen. Po tem sodeč so profesorji želeli izobraziti svoje dijake, da bodo praktično znali aplicirati naučeno v realnem svetu, ne da se bodo le naučili predpisanega, zaradi česar so verjetno dobili med izobraževanjem izkušnje in si privzgojili ljubezen do literature. Več dijakov te generacije je bilo kasneje avtorjev, o čemer bom pisal kasneje. Pri pouku so dajali velik pomen Prešernovim delom, avtor je v *Izvestju*, šolskih poročilih zapisal: »branje Prešernovih liričnih in satiričnih pesmi.«⁷⁴ Sledilo je naštevanje čtiva: »Stritar, Gregorčič, Aškerc in zbor iz novejših leposlovcev.«⁷⁵ Naslednja tema je *rekapitulacija srbohrvaščine in stare slovenščine*, na koncu pa še berilo in prosta predavanja ter naloge, ponovno enako kot v sedmem razredu. Tretji predmet v učnem načrtu je bila nemščina, ki so se je učili štiri ure na teden. Glede na rabo alinej sklepam, da je bilo učno leto zasnovano iz več sklopov, ki so si bili med seboj enakovredni:

- a) *Slovstvena zgodovina. Kratek zgodovinski obris novega nemškega slovstva od Goethejeve smrti do sedanjosti, s posebnim ozirom na avstrijske pesnike in pisatelje.*

⁷² Gnidovec, Janez. »2. Šolska poročila,« 19.

⁷³ Prav tam, 30.

⁷⁴ Prav tam, 31.

⁷⁵ Prav tam, 31.

- b) *Berilo. Po berilu izbrani odstavki iz novega nemškega slovstva; razen tega nadaljevanje berila Schillerjevih dram; Goethe, »Hermann und Dorothea«, Grillpanter, Hebbel; izbor iz Stifterja, Gottfrieda Kellerja, Fr. W. Weberja. Deloma domače in zasebno, deloma šolsko berilo. Govorne vaje, učenje na pamet in predavanje kakor v VII. razredu.*
- c) *Pismene naloge. V prvem polletju kakor v VII. razredu, v drugem polletju 2 šolski in 1 domača naloga.⁷⁶*

Avtor ni podal razlage alinej, zato domnevam, da je bila raba enaka kot danes, ko se pri jeziku učimo slovnice in leposlovja. Naslednji predmet je bila latinščina. V petih urah na teden so brali enak obseg Tacita in Horacija, pri čemer so imeli enak *slovnico-stilističen pouk in šolske naloge* kot v prejšnjem razredu.⁷⁷ Pouk grščine je potekal enako pogosto kot pouk latinščine, za berilo pa so imeli na voljo en daljši in en krajši Platonov dialog ali izbor daljših odlomkov njegovih spisov. Poleg Platona pa so prebirali še Aristotela ter eno Sofoklejevo ali Evripidovo tragedijo. Nasvet dijakom je bil, da se nadaljuje branje Homerja, šolske naloge pa so bile enake kot v prejšnjem razredu. V en predmet sta bili združeni zgodovina in geografija, ki se je takrat imenovala zemljepis. Število učnih ur je bilo razdeljeno na polletji, v prvem polletju so imeli štiri, v drugem polletju pa tri šolske ure na teden. Enako kot pri nemščini, so bili tudi pri tem predmetu razdeljeni deli pouka:

- a) *zemljepis Avstrijsko-ogrske monarhije s posebnim ozirom na dejstva iz geologije, oro- in hidrografije, klimatologije, političnega in gospodarskega zemljepisa (produkcijske, trgovinske in prometne razmere), ki so merodajne za njen sestav, pokrajinsko sliko, podnebje in naselitev. Katero mesto zavzema monarhija v svetovnem prometu;*
- b) *celotna obravnava zgodovine Avstrijsko-ogrske monarhije v njenem postanku, zunanjem in notranjem razvoju kakor tudi z ozirom na zgodovino ostalih dežel in držav s posebnim ozirom na kulturno-zgodovinske in gospodarske momente; v prvem polletju 1 uro na teden: ponavljanje važnejših partij grške in rimske zgodovine s poudarjanjem kulturnozgodovinskih momentov;*

⁷⁶ Prav tam, 31.

⁷⁷ Prav tam, 31.

- c) *državnoznanstvo: ustava in uprava avstrijsko-ogrske monarhije s posebnim ozirom na v državnem zboru zastopane kraljevine in dežele na podlagi splošnega uvoda v bistvo in najvažnejše funkcije države v političnem, kulturnem in gospodarskem oziru; pravice in dolžnosti državljanov.*⁷⁸

Matematike so se dijaki učili le dvakrat tedensko, verjetno zato, ker se niso več učili nove snovi, vendar so obnovili celotno srednješolsko matematiko, s poudarkom na enačbah in postopicah,⁷⁹ trigonometriji in analitični geometriji. Za posamezne dele so poglobili znanje, naloge in domače vaje pa so opravljali enako kot v prvem letniku. Fizike so se učili več. V prvem polletju so imeli tri, v drugem pa štiri ure na teden. Učili so se po temah:

- magnetizem: osnovni pojavi, Coulombov zakon, jakost polov, magnetno polje, magnetne silnice, magnetni moment in elemente zemeljskega magnetizma;
- statična elektrika: obnova osnovnih pojavov s trenjem, podelitvijo ter influenco, influenčni stroj, Coulombov zakon in elektrostatično merjenje elektrike, električno polje, potencial točke in potencial elektrovida, kapaciteta, kondenzatorji, vpliv dielektričnih teles in električna energija;
- električni toki: potencialna diferenca odprtega galvanskega člena, elektromotorna sila, galvanske baterije, magnetno polje električnega toka, Biot-Savartov zakon, absolutna elektromagnetna enota toka (amper), tangentna busola, galvanometer, Ohmov zakon, elektroliza, galvanska polarizacija, stalni galvanski elementi, akumulatorji, toplotni učinki toka, Joulov zakon, absolutna elektromagnetna enota upora in elektromotorske sile (ohm, voltamper, watt, kilowattska ura), električna razsvetljava, termoelektrični toki, razdvajanje toka, merjenje upora in *elektromotorske* sile, magnetno polje ravnega, sklenjenega elektrovida, medsebojno delovanje dveh tokovodnikov, magnetno polje solenoida, elektromagneti in njihova uporaba, tokovodnik v magnetnem polu, ampermeter in voltmeter, indukcija tokov, dinamoelektrični stroji, iskarni induktor, telefon in mikrofonski, Röntgenovi žarki, radioaktiviteta, brezžični brzojav;
- nauk o valovanju: postopno transverzalno in longitudinalno valovanje, odboj ter interferenca valov, stojno valovanje, Huyhensov princip;

⁷⁸ Prav tam, 31.

⁷⁹ Starinska beseda za zaporedje.

- akustika: postanek zvoka, višina tonov, konsonanca in disonanca, strune, višji harmonični toni, barvenost tonov, glasbene vilice, plošče, piščali, resonanca in sozvočenje, človeško glasilo, hitrost, jakost, odboj zvoka, interferenca zvočnih valov, zaznavanje zvoka;
- optika: razširjanje svetlobe, hipoteze o svetlobi, hitrost svetlobe (Römerjev in Fizeaujev način njene določitve), fotometrija, odboj svetlobe skozi planovzporedno ploščo, skozi prizmo, deviacijski minimum, določitev lomnega kvocienta, leče (računanje in načrtovanje lečnih slik, sferična aberacija), razkroj barv, kromatični odklon, akromatične leče, mavrica, emisijska in absorpcijska spektra, spektralna analiza, barve teles, fluorescenca in fosforescenca, kemični in toplotni učinki svetlobe, temni žarki spektra, procijski aparat, fotografiranje, oko, mikroskop in daljnogledi, interferenca svetlobe, uklon svetlobe in dvojni lom.⁸⁰

Zanimivo je, koliko poudarka so dali fiziki v zadnjem letniku. Glede na to, za kako obširen predmet gre, bi bilo pričakovati, da se ta predmet dijaki učijo več let z bolj razporejenimi snovmi skozi letnike. Na škofjski klasični gimnaziji so se dijaki fiziko učili le zadnji dve leti. V sedmem razredu so imeli fiziko združeno s kemijo, šele v osmem razredu so fiziko ločili od ostalega in je postala samostojen predmet.

V osmem razredu so dijaki uporabljali učbenike, ki so ji napisali večinoma njihovi profesorji, in sicer ne samo za predmete, ki so se poučevali v slovenščini, ampak tudi za tuje jezike, nekaj pa je bilo literature še v nemščini: Medved, Cerkevna zgodovina; Janežič-Sket, Slovenska slovnica za srednje šole, 9. izdaja; Sket, Staroslovenska čitanka za višje razrede srednjih šol; Sket, Slovenska slovstvena čitanka za VII. in VIII. razred, 2. izdaja; Willomitzer, Deutsche Grammatik, 10.-11. Auflage; Jelinek-Pollak-Streinz, Deutsches Lesebuch, VIII. Band; Tominšek, Latinska slovnica; Weidner, Tacitus in Auswahl, Huemer, Horatius Flaccus; Tominšek, Grška slovnica; Scheindler, Lesebuch aus Plato und Aristoteles, Sophokles, Antigone; ed. Schubert-Hüter, Putzger, Historischer Schulatlas, 27.-32. Auflage; Kozenn-Heiderich-Schmidt, Geographischer Atlas für Mittelschulen (40. Auflage, dijaki so imeli na izbiro še: Rothang, Geographischer Atlas zur Vaterlandskunde, 2. Aufl.); Matek-Zupančič Aritmetika in algebra za VI., VII. in VIII. gimnazijski razred; Matek, Geometrija za VI., VII. in VIII. gimnazijski razred. Za predmete *domovinoznanstvo*, *fiziko* in *dušeslovje* so literaturo

⁸⁰ Gnidovec, Janez. »2. Šolska poročila,« 32-33.

predstavili kasneje.⁸¹ Pri latinščini so dijaki osmega razreda prebrali: Horatius (ed. Huemer): Carm. I. 1, III. 30, II. 20, II. 13, I. 6, IV. 2, IV. 3, I. 31, I. 17, III. 13, I. 7, III. 29., II. 6, IV. 12, I. 4., IV. 7, I. 28, I. 11, II. 13, I. 3, II. 10, III. 8, II. 17, I. 24, II. 7, III. 1-6; IV: 6 Carmen saec. Epod. 13, Satir. I. 1, I. 6, Epis. 1. 2. De arte Poetica – Tacitus (ed. Weidner): De Germania 1-15, Annal. I, II, odlomke iz drugih knjig Annal. in Histor. Dijaki so imeli priporočilo za osebno branje še: Horat. Carm. III. 9, IV. 6, Epist. I. 7, 16, 19.⁸² Pri grščini so imeli manj literature, brali so: Platon (Scheinder, Lesebuch) Kriton; Phaidon c. I-XIII, LXIII-LXVII; Polit, I. II c. XVIII-XXI; Xenoph. Mem. A IV 1-18; Aristot. Poet. 1-15 izbor (o bistvu tragedije); Sophokl. Antigone – Hom. Od. XIII, XIV.⁸³

5.2. DOKUMENTI

Enoletno dovoljenje za javnost mature na Škofijski klasični gimnaziji je bilo izdano 6. marca 1913 s strani *c. kr. Ministrstva za bogočastje in uk (št. 2357)*. Sprva sem iskal točno ta dokument v Arhivu Republike Slovenije, kjer pa ga nisem našel. V *Indexu* za 1913 je bil zapisan, v *Protokollu* pa za datum 6. marec 1913 ni bilo nikjer omenjena izdaja dokumenta št. 2357. Po pregledu knjig in dokumentov v Arhivu Republike Slovenije sem ponovno pregledal popis arhivskega gradiva za Zavod sv. Stanislava v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani, kjer sem naletel na pisma, ki sta si jih izmenjala Deželni šolski svet za Kranjsko in knezoškofijski ordinariat v Ljubljani oz. škof Jeglič. 13. marca je knezoškofijski ordinariat v Ljubljani prejel pismo s strani Deželnega šolskega sveta za Kranjsko, v katerem sporočajo o potrditvi odloka št. 2357. Objave tega dokumenta nisem zasledil nikjer, zato prilagam fotografijo pisma in prevod.

Deželni šolski svet za Kranjsko

Ljubljana, 13. marec 1913

Njegova ekselenca, gospod minister za kulturo in šolstvo, je sprejel odlok z dne 6. marca 1913, vrstica 2357 s sklicevanjem na ministrski odlok z dne 24. januarja 1912, vrstica 1466 - h.a. odlok z dne 1. februarja 1912, vrstica 734 - zasebna knezoškofijska gimnazija v Št. Vidu nad Ljubljano je za šolsko leto 1912/13 pridobila pravico javnosti,

⁸¹ Prav tam, 40.

⁸² Prav tam, 41.

⁸³ Prav tam, 41.

kot tudi pravico do podeljevanja, prav tako pa tudi do izvajanja zrelostnih izpitov in izdaje maturitetnih spričeval, ki so veljavna v državi.

Za dodelitev teh pravic za nadaljnja leta je treba pravočasno posredovati na tem uradu.

Pri opravljanju maturitetnih izpitov je treba slediti predpisom, ki veljajo za druge gimnazije na Kranjskem.

Priložena je kopija ministrske odredbe z dne 31. decembra 1908, vrstica 27.075 - h.a. odlok z dne 13. januarja 1909, vrstica 199.

S tem ima Državni šolski svet to čast, da obvešča častiti knezoškofijski ordinariat glede cenjenega obvestila z dne 5. oktobra 1912, vrstica 4358.

Za c.kr. deželnega predsednika:

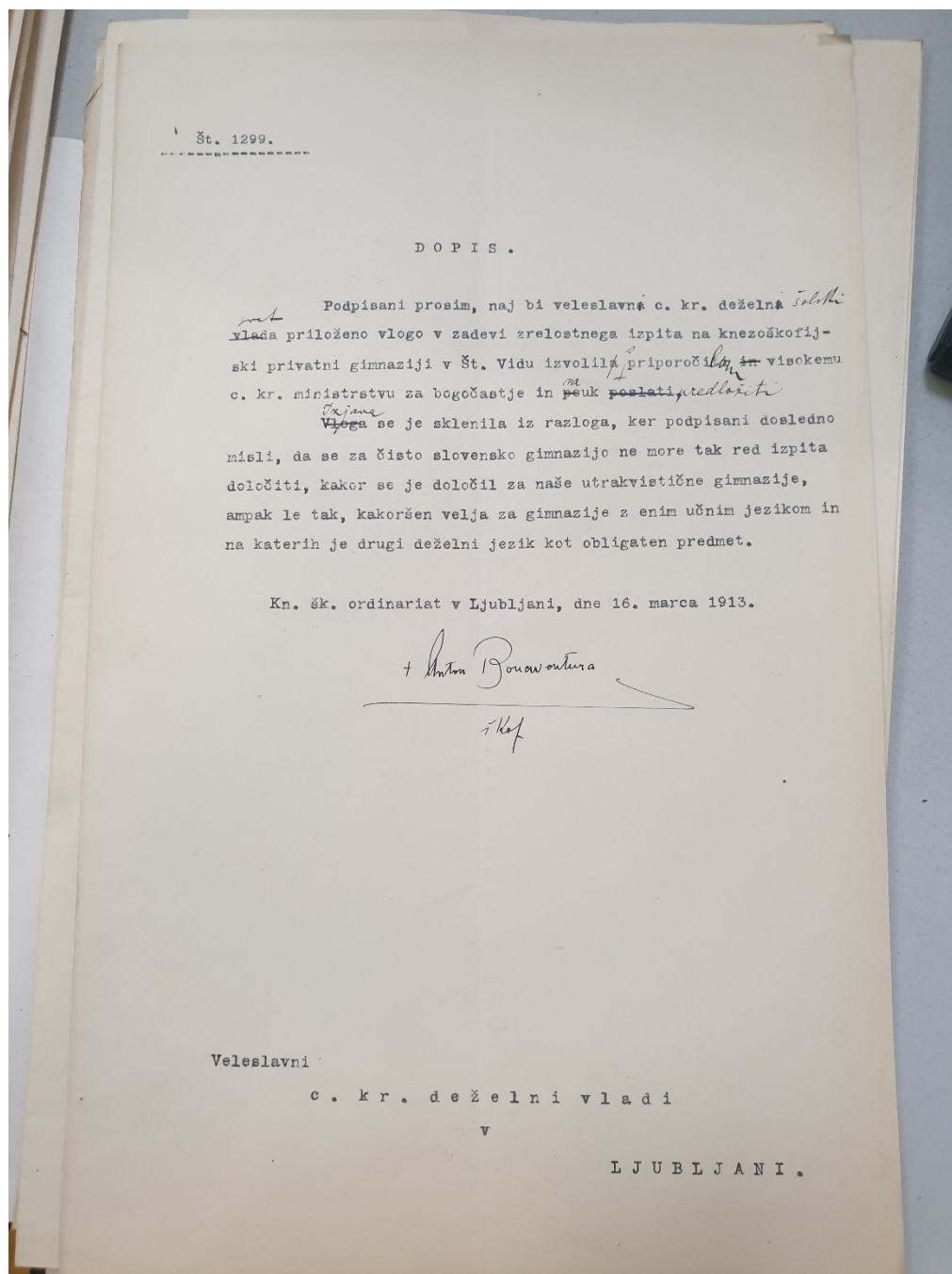
Častiti knezoškofijski ordinariat v Ljubljani⁸⁴

Glede na objavljeni dokument sklepam, da Zavod sv. Stanislava ni prejel odloka o privolitvi izvajanja mature 6. marca, temveč jim je bila novica o odločitvi sporočena 13. marca. Možno je, da je ta dokument obstajal in je izgubljen, saj je bil arhiv Zavoda večkrat delno uničen, preveril pa nisem niti na Dunaju, kjer bi lahko odlok bil shranjen, saj sem sklepal, da je večja verjetnost, da ga najdem v Ljubljani, vsaj glede na strani, ki sta si izmenjevali pisma (škof ter deželna vlada), nobena ni bila iz Dunaja.

16. marca je škof odgovoril:

⁸⁴ Nadškofijski arhiv, ŠAL/SP V., Zavod – Št. Vid 1913-1922, Št. 1699.

Slika 2: Pismo knezoškofa Jegliča deželnemu šolskemu svetu v Ljubljani, 16.3.1913.

Vir: Nadškofijski arhiv, ŠAL/SP V., Zavod – Št. Vid 1913-1922, Št. 1922.

Škof v tem pismu *de facto* prosi za dovoljenje opravljanja mature v slovenščini. Za gimnazije v tistem času je veljalo, da se matura opravlja v nemščini, česar pa so se bali na gimnaziji, saj je bila vsa snov dijakom podana v slovenščini. Odgovora na škofovo pismo nisem našel, 25. marca pa je škof pisal *Ministrstvu za uk in bogočastje na Dunaju*.

Visokemu c.kr. Ministrstvu za uk in bogočastje na Dunaju

V zvezi z pomembnim odlokom z dne 6. marca 1913, vrstica 2357, ima izvajalec kot vzdrževalec knezoškofijske zasebne gimnazije v Št. Vidu nad Ljubljano čast podati naslednjo izjavo:

Ker po določbah ministrske odredbe z dne 29. februarja 1908, vrstica 10.051 (M.-V.-list št. 18) glede izvajanja maturitetnih izpitov na srednjih šolah ne poteka preizkus iz drugega državnega jezika, dalje, ker je tu podobno stanje kot na nekaterih srednjih šolah na Tirolskem (Halma-Schilling, Srednje šole v Avstriji, str. 259), si želim, da bi izpiti na tukajšnji gimnaziji lahko potekali le na podlagi ministrskega odloka, nasprotno pa predpisi, ki veljajo za utrakvistične gimnazije na Kranjskem, ne bi smeli veljati za tukajšnjo gimnazijo. V skladu s čl. 7 ministrskega odloka obstaja pisni izpit iz naslednjih šolskih nalog: a) esej iz slovenskega jezika kot učnega jezika; b) prevod iz latinščine v slovenščino; c) prevod iz grščine v slovenščino; v skladu s 17. členom predmeti, ki jih obsegajo ustni izpit, zajemajo javne študente in zasebnike: slovenščina kot učni jezik, latinski ali grški jezik, zgodovina in geografija, matematika.

Naproša se (prečrtano: izvajalec vloži ... prošnjo), da visoko c.kr. ministrstvo poda zahtevek, da ta izjava postane standard, ki velja za zasebno knezoškofijsko srednjo šolo v Št. Vidu nad Ljubljano.

Ljubljana, 25. marca 1913

Anton Bonaventura

škof

Visokemu c.kr. Ministrstvu za uk in bogočastje⁸⁵

Z ministrstva je odgovor prišel 25. marca:

Vaša knezoškofijska milost!

Iz pisma Vaše knezoškofijske milosti z dne 25. marca 1913, vrstica 1299, ki je prispelo od c.kr. Deželnega šolskega sveta za Kranjsko, sem razbral, da so Vaša knezoškofijska milost izrazili željo, da naj bi se zasebni srednji šoli v Št. Vidu nad Ljubljano, ki jo vzdržujete, dodelila pravica do opravljanja zrelostnih izpitov in izdajanja državno

⁸⁵ Nadškofijski arhiv, ŠAL/SP V., Zavod – Št. Vid 1913-1922, 25.3.1913.

veljavnih maturitetnih spričeval na takšen način, da bodo zrelostni izpiti pri predmetih, ki jih je predpisal ministrov odlok z dne 29. februarja 1908, vrstica 10.051, potekali izključno v slovenskem jeziku kot učnem jeziku in jeziku na izpiti, ne pa v skladu z modalitetami, ki so jih uvedli za državne srednje šole na Kranjskem.

Glede na to željo Vaše knezoškofijske milosti bi pri zrelostnih izpiti na gimnaziji Št. Vid v primerjavi z državnimi institucijami prišlo do zelo občutnega odstopanja pri jezikovnem izobraževanju.

Glede na pogajanja, ki jih bo moral voditi še deželni šolski svet glede urejanja načinov opravljanja izpitov, bi si rad dovolil cenjeno pozornost Vaše knezoškofijske milosti usmeriti na dejstvo, da ni le s splošnega vidika priporočljivo pri zrelostnih izpiti na za slovensko mladino določenih državnih gimnazijah na Kranjskem postopati po popolnoma enakih načelih, temveč da bi bila vendarle za blaginjo zasebne gimnazije, ki jo vzdržuje Vaša knezoškofijska milost, prednost, če bi absolventi, ki bi se smeli skoraj v celoti posvetiti duhovništvu, prejeli maturitetna spričevala, ki bi za znanja v zvezi z jeziki lahko ponudila enako jamstvo kot tista od državnih gimnazij Kranjske.

V nasprotnem primeru bi se maturanti gimnazije Št. Vid tako pri nadaljnjem študiju kot tudi še zlasti pri opravljanju svojega izbranega poklica soočili s precejšnjimi težavami zaradi pomanjkljivega znanja nemškega jezika, ker se pri zrelostnem izpitu ne bi zahtevalo dokazila o njegovem zadovoljivem znanju, kar bi povzročilo, da bi tako oni sami v primerjavi z maturanti državnih gimnazij bili v slabšem položaju, kot tudi bi ustanova v primerjavi z drugimi javnimi srednjimi šolami bila na izgubi.

Omejevanje izpitov na izključno uporabo slovenskega jezika bi imelo za posledico, da bi bili srednješolci gimnazije Št. Vid uporabni le na bolj omejenem območju, medtem ko bi velikodušni nameni, ki temeljijo na vzdrževanju tega zasebnega zavoda, verjetno morali biti usmerjeni k temu, da mladim slovenske narodnosti omogočijo popolnoma enako izobrazbo kot državne ustanove in tako pod neposrednim skrbstvom Vaše knezoškofijske milosti vzgajajo sposobne in širše uporabne naslednje kandidate za duhovniški red.

Glede na te - kot se mi zdi - skrajno resne cerkvene interese, ki pridejo v poštev, bi rad to ponovno prepustil presoji Vaše knezoškofijske milosti, ali ne bi bilo bolje dati prednost temu, da bi zrelostne izpite na gimnaziji Št. Vid, če naj bo maturitetnim

spričevalom priznana državna veljavnost, uredili na popolnoma enak način kot v državnih institucijah v deželi. V interesu skorajšnje in vsestransko zadovoljive rešitve vprašanja bi z veseljem pozdravil, če bi se zdaj Vaša knezoškofijska odločila v tem smislu podati soglasje c.kr. Državnemu šolski svetu.

V čast mi je z največjim spoštovanjem pozdraviti

Vašo knezoškofijsko milost⁸⁶

V pismu so na ministrstvu prepustili odločitev glede jezika mature škofu, ki je deželnemu šolskemu svetu sporočil odločitev 11. maja 1913. V pismu je zapisal, da nima nič proti temu, da se dodata še pisni in ustni izpit iz nemščine. S tem je škof našel možnost, da se dokaže znanje dijakov iz nemškega jezika, glede česar so imeli pomisleke na Dunaju. Po drugi strani pa je škof sprejel odločitev o slovenski maturi, kar je vrh njegovih prizadevanj glede prve popolne slovenske gimnazije.

5.3. DIJAKI

Prvo maturo v slovenskem jeziku je opravljalo vseh trideset dijakov, ki so opravljali osmi razred škofijske gimnazije v šolskem letu 1912/1913. Od tridesetih dijakov, jih je maturo z odliko opravilo petnajst. Dijaki, ki so opravljali prvo maturo v slovenskem jeziku, so bili⁸⁷:

Jožef Barle, Stranje pri Dobrniču;

Anton Dolinar se je rodil 13. januarja 1894, v Trati nad Škofjo Loko. Po dokončani maturi leta 1913, se je vpisal na študij bogoslovja leta 1917. Leta 1923 je postal član cerkvenoglasbenega oddelka na dunajskem konservatoriju, hkrati pa je pri prof. Adlerju študiral glasbene znanosti na dunajski fakulteti za filharmonijo. Leta 1917 je izdal Marijino pesem za moški zbor, leta 1924 pa Ave Marijo za en glas in orgle. Nato je služboval kot duhovnik;⁸⁸

Ivan Dornik se je rodil leta 1892 v Nevljah. Po končani maturi leta 1913 je študiral slavistiko in klasično filologijo v Gradcu. Doktoriral je v Zagrebu, leta 1919. Kot profesor je služboval

⁸⁶ Nadškofijski arhiv, ŠAL/SP V., Zavod – Št. Vid 1913-1922, Št. 2037.

⁸⁷ O nekaterih dijakih nisem našel biografij, zato so pripisani rojstni kraji iz: Ravnatelj. »2. Šolska poročila,« 62.

⁸⁸ Dolinar, Anton (1894–1953). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi175924>, dostopano 26.6.2020.

na ljubljanski realki, trgovski šoli v Celju in na 1. državni gimnaziji v Ljubljani. Že v času gimnazijskega študija je napisal prva literarna dela, kasneje pa tudi črtice, literarne študije in povest Pasijonke;⁸⁹

Alojzij Dužnik, Hrenovice;

Peter Flajnik, Hrast pri Vinici;

Vincencij Gostiša, Ajdovec;

Ivan Gruden, Idrija;

Anton Hostnik, Podroje pri Šmartnem pri Litiji;

Franc Lužar, Peč pri Polici;

Valentin Meršolj je bil rojen 22. februarja 1894 v Radovljici. Po maturi je študiral medicino v Gradcu, po prvi svetovni vojni, ki jo je preživel tudi v kozaškem ujetništvu, je nadaljeval študij v Odesi, Murmanskem in Zagrebu, diplomiral pa v Parizu. S svojo družino se je maja 1945 umaknil na Koroško, kjer je postal vodja civilnega taborišča v Vetrinju. Tam je delal kot zdravnik in pomagal taboriščnikom. Ko so prejeli novico o vračanju domobrancev in njihovem poboju, je pri Angležih dosegel, da so prenehali z vračanjem beguncev. Po vojni je preko Nemčije odšel v Združene države Amerike, kjer je v Clevelandu odprl lastno ordinacijo;

Karol Naglič je bil rojen v Šmarci, leta 1892. Po dveh letih študija bogoslovja se je odločil za študij elektrotehnike in strojništva na Dunaju in Brnu. Zaradi očetove smrti je prevzel domačo ščetarsko tovarno, ki sta jo z bratom tehnološko modernizirala. Naredil je veliko projektov za strojne naprave, bil pa je tudi član gospodarsko-poslovnih odborov;⁹⁰

Alojzij Peček, Rob;

Maks Peterlin, rojen 15. februarja 1894 v Podborštu pri Komendi; po opravljeni maturi je študiral pravo na Dunaju v kombinaciji s šolo za profesorje telovadbe, bil je tudi član telovadnega društva Sokol. Leta 1922 je postal prvi načelnik Jugoslovanske orlovske zveze, nato se je posvetil izdajanju publikacij o vadbi in bil urednik *Orlovskega lista*;⁹¹

⁸⁹ Ivan Dvornik, *Wikipedia*, URL https://sl.wikipedia.org/wiki/Ivan_Dornik, dostopano 26.6.2020.

⁹⁰ Karol (Karel) Naglič, *Kamniško-komendski biografski leksikon*, URL <https://www.leksikon.si/Oseba/OsebaId/896>, dostopano 26.6.2020.

⁹¹ Maks Peterlin – Orlov Maks, *Kamniško-komendski biografski leksikon*, URL <https://www.leksikon.si/Oseba/OsebaId/104>, dostopano 27.6.2020.

Janez Pintar, Sv. Duh pri Stari Loki;

Ivan Pivek, Idrija;

Janez Plevnik, Spodnji Kašelj pri D. M. v Polju;

Valentin Pogačar, Radovljica;

Ciril Potočnik se je rodil 3. julija 1894. Po opravljeni maturi je študiral bogoslovje, leta 1917 je bil posvečen v duhovnika. V doktorja teologije je bil na Dunaju promoviran leta 1921, kasneje pa je postal redni profesor pastoralnega bogoslovja na teološki fakulteti v Ljubljani. Izdal je tudi več knjig in publikacij;⁹²

Edmund Schrems, Crnac v Slavoniji;

Andrej Stare, Spodnja Senica pri Sori;

Blaž Svetelj, rojen 10. februarja 1893, je po maturi študiral v Pragi. Študij je končal na dunajski univerzi, kjer se je na smeri geografije posebej posvetil stenografiji. Zaradi prve svetovne vojne je bil promoviran v doktorja. Leta 1922 je postal profesor ekonomske geografije na Trgovski akademiji v Ljubljani. Tam je poleg geografije poučeval tudi stenografijo. Bil je eden izmed ustanoviteljev Slovenskega stenografskega društva in njegov predsednik, kar je opravljal do smrti. Izdal je učbenika za pouk stenografije;⁹³

Frančišek Šuštar, Kot pri Vodica;h;

Filip Terčelj se je rodil 2. februarja 1892 v Grivčah. Po maturi se je vpisal na bogoslovje in bil posvečen v duhovnika leta 1917. Študiral je še v Kölnu in Mönchengladbachu. V času fašizma je bil leta 1932 obsojen na 5 let konfinacije, čez eno leto je bil izpuščen, a ni smel opravljati nobene službe. Nato je v Ljubljani poučeval verouk in bil suplent za nemščino na II. državni gimnaziji. Po drugi svetovni vojni sta ga člana KPS predala KNOJ, ki so ga skupaj s Francem Krašnjo ustrelili;⁹⁴

Franc Urbanec, Stara Fužina v Bohinju;

Anton Urh, Podlipa;

⁹² Ciril Potočnik, *Wikipedia*, URL https://sl.wikipedia.org/wiki/Ciril_Poto%C4%8Dnik, dostopano 27.6.2020.

⁹³ Blaž Svetelj, *Wikipedia*, URL https://sl.wikipedia.org/wiki/Bla%C5%BE_Svetelj, dostopano 27.6.2020.

⁹⁴ Filip Terčelj, *Wikipedia*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Filip_Ter%C4%8Delj, dostopano 27.6.2020.

Franc Valjavec, teolog, urednik, Stara Fužina v Bohinju;

Janez Vilhar, Rakek;

Vincencij Zor se je rodil 7. julija 1892 v Vašah. Po maturi je študiral bogoslovje v Ljubljani in bil leta 1916 posvečen v duhovnika. Od leta 1924 je bil urednik Prosvetne zveze, tajnik in urednik *Vestnika* od leta 1926, pisal pa je tudi članke in bil knjižni urednik;⁹⁵

Alojzij Zupanc se je rodil leta 1893 v Znojilah nad Krko. Opravljal je poklic duhovnika (posvečen 1917) in bil župni upravitelj v župniji Šmihel pri Žužemberku. Pisal je lokalno zgodovino, župnijske kronike, bil banski svetnik in ogromno pripomogel k razvoju kraja. Njegovo največje delo – zgodovina gasilstva je na žalost izgubljeno;⁹⁶

Jožef Žužek, Podkraj pri Velikih Laščah.

6. POVZETEK

Prva matura v slovenskem jeziku se je izvajala med 9. junijem in 9. julijem 1913. Izvedli so jo na Škofijski klasični gimnaziji, kjer je maturo opravljalo 30 dijakov. Polovica jih je maturirala z odliko. Prvi izpit so opravljali pri latinščini, sledila je nemščina, nato še grščina in slovenščina. Po pisnih izpitih so na vrsto prišli še ustni izpiti, matura pa se je zaključila 9. julija.

V osmem razredu so se dijaki poleg maturitetnih predmetov učili še matematike, fizike, verouka ter zgodovine in zemljepisa. Pri svojem pouku so profesorji uporabljali večinoma učbenike, ki so jih napisali sami, saj je v času ustanavljanja gimnazije primanjkovalo slovenske učne literature. Nekateri profesorji so pred začetkom poučevanja opravili tudi izobraževanje na Dunaju. Učbeniki, ki so jih uporabljali na Škofijski klasični gimnaziji, so bili v uporabi tudi na drugih slovenskih gimnazijah, poleg tega so bili nekateri v uporabi tudi še med obema vojnoma.

Najbolj zaslužen za maturo v slovenskem jeziku je bil škof Jeglič, ki je tudi ustanovitelj Zavoda sv. Stanislava. Ministrstvo za uk in bogočastje mu je prepustilo odločitev o izbiri jezika, ta pa se je odločil za slovenščino, saj je menil, da bodo dijaki preslabo pripravljeni na izpite v nemščini – celoten pouk se je izvajal v slovenščini, razen tujih jezikov. Ta odločitev je bila tudi zaključna faza za prvo popolno slovensko gimnazijo, ki je s škofovo odločitvijo smela izdajati

⁹⁵ Vinko Zor, *Wikipedia*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Vinko_Zor, dostopano 27.6.2020.

⁹⁶ Alojzij Zupanc, župnik in zgodovinar – zaslužni Suhokranjec, *Svobodna Slovenija*, URL <http://svobodnaslovenija.com.ar/alojzij-zupanc-zupnik-in-zgodovinar-zasluzni-suhokranjec/>, dostopano 27.6.2020.

slovenska spričevala, s katero je postala slovenska od začetka do zaključka šolanja. Dijaki so prihajali iz celotnega območja, ki ga danes zajema Republika Slovenija, en dijak je bil vpisan tudi iz Slavonije. O nekaterih dijakih vemo, da so bili v času po gimnaziji zelo pomembni na področjih, s katerimi so se ukvarjali, velik delež pa se jih je odločil nadaljevati študij v semenišču, kjer so postali duhovniki.

7. Literatura in viri

7.1. Literatura

- Debevec, Tomaž. »Zavod sv. Stanislava ob koncu 2. svetovne vojne in po njej.« V: *Sto let Zavoda sv. Stanislava*, ur. France M. Dolinar, 227–238. Ljubljana: Zavod sv. Stanislava in Družina, 2005.
- Drobnič, Miha. »Taborišče Šentvid.« Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, 2017.
- Gabrovec, Stane. »Škofijska klasična gimnazija v doživetju in presoji nekdanjega študenta.« V: *Zbornik simpozija ob stoletnici začetka gradnje prve slovenske gimnazije*, ur. Jernejčič, Robert A., 123-129. Ljubljana: Zavod sv. Stanislava, 2002.
- Griesser-Pečar, Tamara. »Zavod sv. Stanislava 1941-1945.« V: *Sto let Zavoda sv. Stanislava*, ur. France M. Dolinar, 195–206. Ljubljana: Zavod sv. Stanislava in Družina, 2005.
- Jernejčič, Robert A. »Zavod sv. Stanislava v letih 1918-1941.« V: *Sto let Zavoda sv. Stanislava*, ur. France M. Dolinar, 177-194. Ljubljana: Zavod sv. Stanislava in Družina, 2005.
- Mlakar, Jože. »Obnovitev škofijske gimnazije leta 1990.« V: *Sto let Zavoda sv. Stanislava*, ur. France M. Dolinar, 251-264. Ljubljana: Zavod sv. Stanislava in Družina, 2005.
- *Ob zlatem jubileju Zavoda sv. Stanislava in Škofijske klasične gimnazije*. V Št. Vidu nad Ljubljano, 1955
- Okoliš, Stane. »Od zamisli do uresničitve škofovih zavodov.« V: *Sto let Zavoda sv. Stanislava*, ur. France M. Dolinar, 67-94. Ljubljana: Zavod sv. Stanislava in Družina, 2005.
- Prunk, Janko. »Škof Jeglič in ustanovitev Zavoda sv. Stanislava.« V: *Zbornik simpozija ob stoletnici začetka gradnje prve slovenske gimnazije*, ur. Jernejčič, Robert A., 87-94. Ljubljana: Zavod sv. Stanislava, 2002.

- Ribarič, Mateja. »Od mature do mature. (Zgodovinski razvoj mature na Slovenskem od 1849/50-1994/95).« V: *Šolska kronika*, ur. Balkovec Debevec, Marjetka, 233-253, Ljubljana, št. 43 (2002).
- Šimac, Miha. »Zavod sv. Stanislava 1914-1918.« V: *Sto let Zavoda sv. Stanislava*, ur. France M. Dolinar, 143-160. Ljubljana: Zavod sv. Stanislava in Družina, 2005.
- Štih, Peter, *Slovenska zgodovina: od prazgodovinskih kultur do začetka 21. stoletja*. Ljubljana, 2016.

7.2 Egodokumenti

- Jeglič, Anton Bonaventura. *Jegličev dnevnik*, ur. Blaž Otrin in Marija Čipić Rehar, 14. november 1919, Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2015.
- Robida, Franjo. *Iz stare Ljubljane na soško fronto*, ur. Avsenik, Vinko, Radovljica, 2008.

7.3 Časopisni viri

- »25 letnica prve slovenske mature,« *Slovenec*, 15. 7. 1938, 3.
- Gnidovec, Janez. »2. Šolska poročila.« V: *VIII. Izvestje*, Št. Vid nad Ljubljano, 1913, 50.
- »Prva matura na kn. šk. privatni gimnaziji«, *Slovenec*, 10. julij 1913, 4.

7.4 Arhivski viri

- Nadškofijski arhiv, ŠAL/SP V., Zavod – Št. Vid 1913-1922, št. 1699.
- Nadškofijski arhiv, ŠAL/SP V., Zavod – Št. Vid 1913-1922, št. 1922.
- Nadškofijski arhiv, ŠAL/SP V., Zavod – Št. Vid 1913-1922, 25.3.1913.
- Nadškofijski arhiv, ŠAL/SP V., Zavod – Št. Vid 1913-1922, št. 2037.

7.5 Elektronski viri

- Alojzij Zupanc, župnik in zgodovinar – zaslužni Suhokranjec, *Svobodna Slovenija*, URL <http://svobodnaslovenija.com.ar/alojzij-zupanc-zupnik-in-zgodovinar-zasluzni-suhokranjec/>, dostopano 27.6.2020.
- Blaž Svetelj, *Wikipedia*, URL https://sl.wikipedia.org/wiki/Bla%C5%BE_Svetelj, dostopano 27.6.2020.

- Ciril Potočnik, *Wikipedia*, URL https://sl.wikipedia.org/wiki/Ciril_Poto%C4%8Dnik, dostopano 27.6.2020.
- Dolinar, Anton (1894–1953). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi175924>, dostopano 26.6.2020.
- Filip Terčelj, *Wikipedia*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Filip_Ter%C4%8Delj, dostopano 27.6.2020.
- Ivan Dvornik, *Wikipedia*, URL https://sl.wikipedia.org/wiki/Ivan_Dornik, dostopano 26.6.2020.
- Karol (Karel) Naglič, *Kamniško-komendski biografski leksikon*, URL <https://www.leksikon.si/Oseba/OsebaId/896>, dostopano 26.6.2020.
- Maks Peterlin – Orlov Maks, *Kamniško-komendski biografski leksikon*, URL <https://www.leksikon.si/Oseba/OsebaId/104>, dostopano 27.6.2020.
- Vinko Zor, *Wikipedia*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Vinko_Zor, dostopano 27.6.2020.
- Zgodovina, *Zavod sv. Stanislava*, URL <https://www.stanislav.si/zavod-sv-stanislava/>, dostopano 18.5.2020.

DAVID PAPEŽ

DIPLOMSKO DELO